

سنجش مطلوبیت کیفیت محیطی در مناطق روستایی (مورد مطالعه: روستاهای استان لرستان)

رضا نعمتی^۱، مهدی پورطاهری^۲، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۳

۱- دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲- دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳- استاد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۰۴ شهریور ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۱۵ دی ۱۳۹۷

هدف این پژوهش سنجش مطلوبیت کیفیت محیطی در مناطق روستایی و همچنین بررسی مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در کیفیت محیطی از دیدگاه جامعه نمونه در روستاهای استان لرستان است. ابتدا برای مشخص نمودن روستاهای مورد مطالعه مهم‌ترین شاخص‌ها و مؤلفه‌های تأثیرگذار در کیفیت محیطی در مناطق روستایی استان لرستان مورد شناسایی قرار گرفت. با استفاده از شاخص مرکزیت، روستاهای مورد مطالعه در ۵ طبقه تقسیم‌بندی شدند، سپس تعداد روستاهای هر طبقه مشخص و در مجموع تعداد ۳۰ روستا به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. با استفاده از فرمول کوکران ۴۵۰ خانوار به‌عنوان حجم نمونه تحقیق انتخاب و به‌وسیله آن‌ها پرسشنامه تکمیل گردید. نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی و آزمون T تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که وضعیت کیفیت محیطی به لحاظ مؤلفه‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی در سطح نامطلوبی قرار دارد. همچنین نتایج تحلیل حاصل از رادار مطلوبیت نشان می‌دهد که از ۳۰ روستای مورد مطالعه، ۱۸ روستا به لحاظ همه مؤلفه‌های کیفیت محیطی وضعیتی کاملاً نامطلوب و ۱۲ روستا نیز از مطلوبیت نسبتاً وضعیتی برخوردار هستند و هیچ کدام از روستاهای مورد مطالعه وضعیتی متوسط و کاملاً مطلوبی ندارند.

کلیدواژه‌ها:

کیفیت محیطی، رادار مطلوبیت، مناطق روستایی، استان لرستان

مقدمه

اجتماعی-طبیعی هر جامعه است، اهمیت کاربردی آن در توانایی بازتاب فرآیندهای بهینه ایمنی محیط نهفته است. (Chervinski, 2014: 150). توسعه همزمان ایده‌های کیفیت محیط و شاخه‌های آن، یک فعالیت هدفمند است زیرا بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری در جوامع شهری و روستایی، ضمن داشتن ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و اقتصادی در کیفیت فضاهای سکونتی و معیشتی آنان نهفته است (Rhnamaei & Shah Hosseini, 2005: 19). امروزه کیفیت محیطی، به‌عنوان یکی از مباحث مهم و اساسی در سکونتگاه‌های روستایی تبدیل شده است. به‌عبارت‌دیگر در ادبیات توسعه و رویکردهای وابسته به آن مبحث کیفیت محیطی و تلاش در جهت ارتقای این شاخص در سطوح جوامع روستایی از اهمیت بسزایی برخوردار است. دگرگونی‌های کیفیت محیط روستایی به‌ویژه افزایش عوامل منفی مانند بزهکاری‌ها، آلودگی و بلااستفاده ماندن زمین‌ها، آسیب‌های کالبدی مانند تخلیه روستاها، فاصله نامناسب برخی از کاربری‌های روستایی با مکان دفن زباله و نیروگاه‌های برق، بوهای نامطبوع، مسکن نامناسب و آسیب‌پذیر بودن در مقابل بلای طبیعی، به کاهش کیفیت

تحلیل‌های سازمان‌های بین‌المللی، نشان‌دهنده محوریت مؤلفه کیفیت محیطی به‌عنوان یک شاخص اساسی در سنجش توسعه پایدار است. اگر توسعه پایدار را به‌عنوان یک رویکرد پایه‌ای برای برنامه‌ریزی بپذیریم، امروزه در برنامه‌ریزی سکونتگاه‌ها، محوریت یافتن کیفیت محیطی در بطن برنامه‌های توسعه‌ای متضمن حرکت واقعی به سمت توسعه پایدار است. از این‌رو است که کیفیت محیطی ساکنین سکونتگاه‌های روستایی به‌عنوان هدف مرکزی سیاست‌های برنامه‌ریزی روستایی امری پذیرفته شده و مسئله‌ای حیاتی برای نیل به توسعه پایدار روستایی است. (Sarbu & Sebarchievici, 2013: 412). کیفیت محیطی، مجموعه خصوصیات و ویژگی‌های محیط هم به‌طور عمومی و هم به‌طور عملی است که بر انسان و سایر ارگانیسم‌ها تأثیر می‌گذارد. کیفیت محیطی سنجش وضعیت محیط در ارتباط با نیازمندی‌ها یا خواسته‌های هر انسان است (Van Kamp et al., 2003: 7). همچنین کیفیت محیط یکی از ویژگی‌های نظام‌مندی روابط

* نویسنده مسئول:

دکتر مهدی پورطاهری

نشانی: تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

تلفن: ۲۸۱۹۷۲۳ (۹۱۲) ۰۹۸+

پست الکترونیکی: mahdit@modares.ac.ir

است که عناصر تشکیل دهنده (طبیعت، فضای باز، زیرساخت‌ها، محیط ساخته‌شده، امکانات و منابع محیط طبیعی) آن هر کدام دارای ویژگی‌های خاص و کیفیت نسبی هستند (Van Kamp et al., 2003:7). انگاره کیفیت محیطی یک مفهوم پیچیده‌ای است که بر دو عنصر زیست-جغرافیایی و ویژگی‌های ذهنی انسان تأکید می‌کند (Banzhaf et al., 2014:464). کیفیت محیطی، تعامل شرایط محیطی و وضعیت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و همچنین تعامل فضایی آن‌ها با یکدیگر تعریف شده است به‌عنوان نمونه کیفیت محیطی روستایی بستگی به کیفیت زیرساخت و مدیریت محیطی مناسب دارد. نظام سرویس دهی مانند شبکه بهداشتی، فاضلاب، زهکشی، شبکه آب آشامیدنی، سیستم دفع زباله، شبکه گاز و سوخت‌رسانی، شبکه‌های کالبدی هستند که برای نگهداری کیفیت محیط روستایی ضروری هستند (Yuliasuti & Saraswati, 2014:33).

از سوی دیگر دستیابی به کیفیت محیطی یکی از اهداف راهبردی توسعه پایدار روستایی قلمداد می‌شود که بشر در طول حیات خویش به‌ویژه از دهه ۷۰ به بعد به دنبال ارتقای بخشی به زندگی نه‌تنها از بعد کمی بوده، بلکه بعد کیفی را نیز بیش‌ازپیش مدنظر قرار داده است (Garooosi & Shamseldini, 2015:58). بنابراین می‌توان گفت که کیفیت محیطی در مناطق روستایی هم هدف و هم وسیله توسعه پایدار است. با این توصیف می‌توان گفت که مهم‌ترین اهداف کیفیت محیطی در مناطق روستایی عبارت است از ۱- داشتن محیط فیزیکی تمیز و امن با کیفیت بالا؛ ۲- داشتن اکوسیستم پایدار روستایی؛ ۳- امکان استفاده پایدار از تمام منابع برای مردم؛ ۴- داشتن جامعه منسجم و نیرومند با حمایت دوجانبه از سوی مردم و دولت؛ ۵- ایجاد مشارکت همگانی در تصمیمات مربوط به زندگی؛ ۶- افزایش درک و فهم از بهداشت محلی و مسائل زیست‌محیطی. مهم‌ترین نظریه‌های تبیین‌کننده کیفیت محیطی عبارت‌اند از ۱- نظریه توسعه اکولوژیک؛ ۲- نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی.

نظریه توسعه اکولوژیک

شیوه‌ای از توسعه است که در هر منطقه اکولوژیکی راه‌حل‌های ویژه‌ای را برای مشکلات خاص آن منطقه در پرتوی داده‌های فرهنگی به همراه داده‌های اکولوژیک و نیازهای بلندمدت در کنار نیازهای فوری جست‌وجو می‌کند. از این رو، این توسعه با معیار پیشرفتی عمل می‌کند که با هر مورد خاص مرتبط می‌شود و در تطبیق با محیط‌زیست، نقش مهمی را ایفا می‌نماید (Griffiths et al., 2007). این نظریه با توجه به اثرات منفی توسعه که اغلب گروه‌های نخبه محلی، اصلی‌ترین منتفعین آن بوده و فقرا و گروه‌های محروم معمولاً بهره‌چندانی از مواهب و نتایج آن‌ها نمی‌برند، رهیافتی از توسعه که هماهنگی و سازگاری اهداف اجتماعی و اقتصادی را با مدیریت مناسب اکولوژیکی مورد توجه

محیطی در مناطق روستایی و نگرانی روزافزون دولت‌ها و مردم انجامیده است (Ferry, 2001:134). روستاهای منطقه مورد مطالعه به لحاظ کیفیت محیطی با مشکلات زیادی مواجه هستند که می‌توان به عدم دسترسی مناسب و پایین بودن سطح امکانات و خدمات عمومی، ضعف بنیان‌های معیشتی و اقتصادی، پایین بودن امنیت فیزیکی و روانی ساکنین، نداشتن سیستم فاضلاب و در نتیجه آلودگی منابع آب‌وخاک، پایین بودن بهداشت و سلامت فردی و جمعی و به‌طور کلی پایین بودن کیفیت زندگی روبه‌رو هستند. بر این اساس پژوهش حاضر به دنبال این است که اولاً وضعیت سطح کیفیت محیطی سکونتگاه‌های منطقه مورد مطالعه چگونه است؟ ثانیاً وضعیت هر کدام از روستاهای مورد مطالعه بر اساس مؤلفه‌های کیفیت محیطی چگونه است؟

مروری بر ادبیات موضوع

یکی از مفاهیم ضروری و همواره مورد بحث جامعه انسانی که قدمتی به بلندای هستی انسان دارد مفهوم کیفیت است. کیفیت محیطی در طول سده‌ها از یک مفهوم به یک هدف اجتماعی جهانی و دربرگیرنده کیفیت زندگی تبدیل شده است. کیفیت محیطی یک مفهوم ترکیبی است که هم عوامل اجتماعی، روان‌شناختی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در برمی‌گیرد و هم به مفهوم بوم‌شناختی می‌پردازد (Sajadi & Sadr Sadat, 2003:247). کیفیت یک محیط نتیجه فعل‌وانفعالات پیچیده میان افراد و زمینه‌های محیط فیزیکی متنوع، فاکتورهای اجتماعی و سیاسی (از جمله محیط‌زیست ساخته‌شده، حمایت‌های اجتماعی و روابط، نگرش، خدمات، سیستم‌ها و سیاست‌ها) است. تصویر شماره ۱ نشان می‌دهد که مفهوم کیفیت نتیجه فعل‌وانفعالات پیچیده بین فاکتورهای محیطی، اجتماعی، فردی و سیاست‌های دولت‌ها و ارائه خدمات است. برای مثال فاکتورهای فردی می‌توانند عوامل ذهنی و عینی فرد را از کیفیت در برگیرند، فاکتورهای اجتماعی می‌توانند شامل اوقات فراغت فرد، تفریح‌های فردی یا گروهی و همچنین شرکت در رویدادهای اجتماعی و سرزندگی باشند و همچنین فاکتورهای محیطی نیز شامل شاخص‌های محیطی هستند که ابعاد گسترده‌تری را در برمی‌گیرند و آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند، این محیط شامل محیط ساخته‌شده و محیط فیزیکی طبیعی است (Clark & Nieuwenhuijsen, 2009: 15).

مفهوم کیفیت محیط برای اولین بار در کنفرانس (Habi-tat) سازمان ملل در سال ۱۹۷۶ مطرح شد. در این کنفرانس کیفیت محیط را مترادف با برآورده کردن نیازهای اساسی انسان و عدالت اجتماعی دانستند. این نیازها عبارت بودند از: غذا، مسکن، شغل، بهداشت، آزادی، شرافت و امکان پیشرفت فردی و توزیع عادلانه درآمدهای توسعه (WHO, 2001:145). کمپل و همکاران؛ کیفیت محیط را ناشی از کیفیت عناصر تشکیل دهنده یک منطقه می‌دانند. کیفیت محیط ادراک مکان به‌طور تمام و کمال

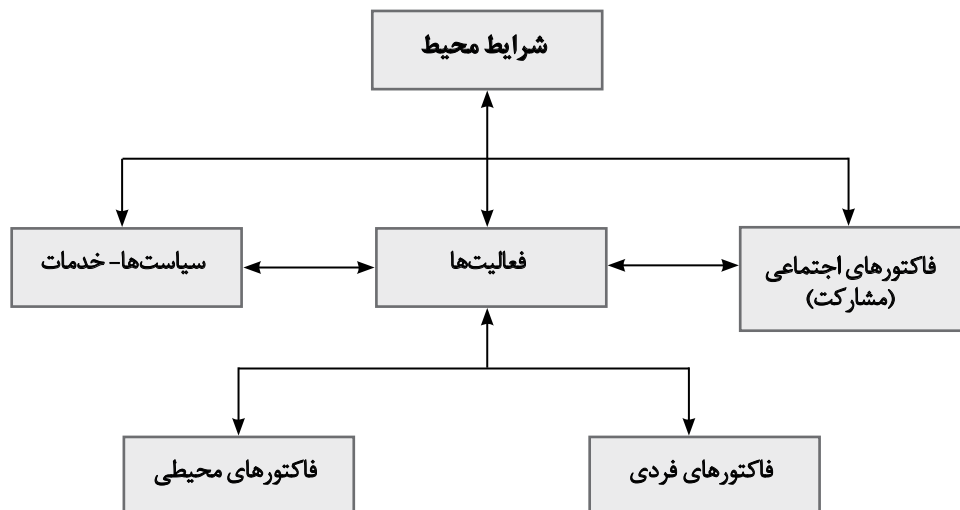
مهارت‌های لازم در برنامه‌ریزی به مردم، در تدوین برنامه‌های مطلوب کمک می‌رسانند؛ بنابراین رهیافت برنامه‌ریزی ارتباطی، غیردولتی و مشارکت‌جویانه است. رعایت اصل ارتباط باعث ورود همه گروه‌های ذی‌نفع و مرتبط با برنامه توسعه می‌شود و برنامه‌ریزی فقط با مشارکت برخی از افراد و گفتگو با بعضی از مردم یا گروه‌ها به سرانجام نمی‌رسد، بلکه برنامه‌ریزی در گام نخست به دنبال یافتن گروه‌های ذی‌نفع و مرتبط خواهد بود. ارتباط نهادی میان گروه‌های ذی‌نفع برای برنامه‌ریزی در سطح محلی، ثمربخش بوده است و برنامه‌ریزان می‌توانند عامل ایجاد این پیوند و ارتباط باشند (Lawrence, 2000:617). از نقاط مثبت این نظریه مشارکت محور بودن است که در فرایند برنامه‌های کیفیت محیطی به روستائیان توجه ویژه‌ای می‌کند. در این برنامه تأکید ویژه‌ای روی ارتقای یادگیری و مهارت مردم در اجرای برنامه‌های کیفیت محیطی می‌کند و به مردم یا ذی‌نفعان فقط به‌عنوان ابزار نگاه نمی‌کنند.

بر این اساس مطالعات مختلفی در زمینه کیفیت محیطی در داخل و خارج کشور شده است که به نتایج تعدادی از این پژوهش‌ها به‌صورت اجمالی اشاره شده است (جدول شماره ۱).

قرار می‌دهد، این نظریه مدعی است که در دنیای واقعی توسعه به شکل کلی و عام اتفاق نمی‌افتد. توسعه فقط می‌تواند در مورد مسائل خاص همچون یک منطقه اکولوژیکی معین با شرایط و نیازهای مخصوص به خود باشد.

نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی

نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی، اساس برنامه‌ریزی مؤثر و موفق را مبتنی بر شیوه‌های ارتباطی می‌داند، که پیش‌نیاز تحقق ارتباط سازنده، آن است که عقلانیت ابزاری که به‌عنوان تنها استدلال در برنامه‌ریزی عقلانی استفاده می‌شود، کنار گذاشته شده و دامنه وسیع‌تری از استدلال‌ها شامل: استدلال اخلاقی و استدلال احساسی که همان تجربه حسی مردم از محیط اطراف است، مورد توجه قرار گیرد. رهیافت ارتباطی در برنامه‌ریزی توسعه، روش فعال کردن مردم برای انجام برنامه‌ریزی جهت توسعه محیط خود بوده است و در آن نوع رابطه، میان برنامه‌ریزان و مردم از اهمیت بسزای برخوردار است (Department of Public Health and Strategic, 2005). در این برنامه‌ریزی متخصصان و برنامه‌ریزان نقش تسهیلگری برای مردم داشته و ضمن انتقال

تصویر ۱. عوامل تأثیرگذار بر محیط. منبع: Clark & Nieuwenhuijsen, 2009:15

جدول ۱. پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه کیفیت محیطی.

نام نویسندگان و سال	عنوان پژوهش	یافته‌ها
Yeatts et al., 2013	ویژگی‌های روستا و کیفیت محیطی روستاییان	مهم‌ترین برنامه‌ها برای بهبود کیفیت محیطی روستاییان در روستاهای چین شامل این موارد است: ۱- ایجاد سیستم‌های فاضلاب روستایی ۲- پایان دادن به استفاده از زغال به‌عنوان یک منبع سوختی ۳- افزایش فرصت‌های آموزشی با تأکید بر آموزش سلامت.
Sirven & Debrand, 2008	مشارکت اجتماعی و روستای سالم یک مقایسه بین‌المللی	در کشورهایی که سرمایه اجتماعی نرخ بالاتری دارد میزان مشارکت مردم در برنامه‌های روستای سالم بیشتر است. همچنین نتایج این پژوهش نشان داده است که نرخ بالاتر مشارکت اجتماعی می‌تواند وضعیت کیفیت محیطی را بهبود بخشد.
Fadaei & Zahedi, 2007	مقایسه وضعیت شاخص‌های کیفیت محیطی در یک روستای پایلوت طرح نیازهای اساسی توسعه (BDN) استان چهارمحال بختیاری	اجرای برنامه در منطقه باعث توانمندسازی اجتماعی زنان و مردان روستایی، بهبود شاخص‌های بهداشت محیطی، افزایش درآمد خانوار روستایی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان مناطق یادشده به شهرها، مشارکت فعالانه مردم، افزایش مهارت‌های زندگی مردم روستا، افزایش اعتمادبه‌نفس در مردم و افزایش مهارت‌های عملی روستاییان گردید.
Sadri, 2002	ارزیابی وضعیت بهداشت محیط روستاهای استان همدان در راستای پروژه روستای سالم	نتایج پژوهش نشان می‌دهد که آب خانوارهای تحت بررسی از منابع چاه عمیق، چاه دستی، چشمه، قنات و رودخانه تأمین می‌شود که بعضاً غیربهداشتی دفع فاضلاب اکثر خانوارها که از طریق چاه جذب بوده ۶۳ درصد و بقیه عمدتاً غیربهداشتی و به‌صورت روباز در منزل و یا به خارج از خانه هدایت می‌گردیده است و گندزدایی نمی‌شده است. زباله خانوارها ۹۷ درصد به‌صورت غیربهداشتی در محیط پخش بوده و تنها ۳ درصد از خانوارها از روش دفن زباله استفاده می‌کرده‌اند.

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

میدانی قرار گرفت (جدول شماره ۲).

برای افزایش روایی از روش یا تکنیک روایی محتوایی و صوری استفاده شد و در این راستا روایی ابزار پژوهش به تأیید تعدادی از متخصصان حوزه تخصصی رسید، سپس از تکنیک آلفای کرونباخ برای سنجش ابزار پژوهش استفاده شد و عدد ۰/۸۰۵ به دست آمد، که بیانگر پایایی مناسب ابزار پژوهش است. برای مشخص نمودن روستاهای مورد مطالعه ابتدا مهم‌ترین شاخص‌ها و خدمات تأثیرگذار در کیفیت محیطی در مناطق روستایی استان لرستان مورد شناسایی قرار گرفت. در این مرحله شاخص‌ها و خدماتی همانند (اجرای طرح هادی، داشتن مراکز آموزشی، استفاده از انرژی نو، دسترسی به مراکز خدمات و تسهیلات عمومی، دسترسی به خدمات و تسهیلات بهداشتی، روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی سالم، روستاهای برخوردار از فناوری اطلاعات و ارتباطات، روستاهای برخوردار از روش‌های جمع‌آوری زباله به روش بهداشتی، روستاهای دارای نرخ رشد جمعیتی مثبت)، شناسایی شد. در مرحله دوم برای سطح‌بندی سکونتگاه‌ها به لحاظ میزان برخوردار از خدمات مورد اشاره؛ دامنه تغییرات شاخص مرکزیت محاسبه شد (جدول شماره ۳). در مرحله آخر تعداد طبقات و تعداد روستاهای هر طبقه مشخص گردید (جدول شماره ۴).

مطالعات و تحقیقات داخلی انجام‌شده در این زمینه فاقد رویکردی یکپارچه هستند و بیشتر به یک بعد از کیفیت محیطی توجه نموده‌اند اما توجه کمتری به ابعاد مختلف محیطی و جغرافیایی نموده‌اند. اما ادبیات و پیشینه تحقیق مطالعات خارجی نشان می‌دهد که کیفیت محیطی دارای ابعاد مختلفی است که می‌بایست هم به بعد عینی و هم بعد ذهنی کیفیت محیطی و همچنین به پایداری زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی نیز توجه شود. لذا این پژوهش نیز در صدد است با توجه به فقدان پژوهش‌های صورت‌گرفته در این زمینه، یک گام فراتر نهاده و باید در پی شناخت نارسایی‌های موجود، به همه ابعاد کیفیت محیطی توجه نماید.

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد کلی این پژوهش از نوع پژوهش‌های کمی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای- اسنادی و پیمایش میدانی است. نخست برای شناسایی شاخص‌ها و نماگرهای کیفیت محیطی با تأکید ویژه بر مناطق روستایی از مطالعات مرتبط با حوزه تخصصی بهره‌گیری شد. بر این اساس مؤلفه‌ها و گویه‌های کیفیت محیطی مورد شناسایی قرار گرفت و مبنای طراحی پرسشنامه به‌عنوان ابزار اصلی پژوهش در مطالعات

جدول ۲. تعریف عملیاتی متغیرها.

تعداد گویه	معیارها و گویه‌ها	شاخص	مؤلفه‌های کیفیت محیطی
۴	استمرار درآمد خانوار- درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به غیر کشاورزی- تنوع شغلی- تنوع تولیدات در سطح روستا	ثبات اقتصادی	مؤلفه اقتصادی
۵	رضایت از پس‌انداز سالانه- درآمد حاصل از فعالیت کشاورزی - خدماتی و صنعتی- رضایت از راندمان تولید- درآمد حاصل از فعالیت‌های غیر کشاورزی	رفاه اقتصادی	
۵	بهره‌مندی سکونتگاه از چشم‌اندازهای طبیعی- سبزی‌نگی در سکونتگاه (حضور درخت، درختچه، گل‌دان و چمن در سطح معابر عمومی)- فقدان عناصر چشم‌آزار- نورپردازی‌های مناسب معابر- کیفیت طراحی شبکه معابر و کوچه‌ها	کیفیت زیبایی‌شناختی	
۷	سازگاری کاربری‌های موجود در روستا- هماهنگی و تناسب محیط کالبدی با طبیعت روستا (کاربرد مصالح بومی)- تناسب بین کاربری‌های قدیم و جدید (حفظ سبک‌های معماری قدیمی و کاربرد آن‌ها در بافت‌های جدید)- سادگی در معماری و پرهیز از بیهودگی- هماهنگی و تناسب محیط کالبدی با ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی روستا (محصولیت خانه‌ها، فضای اندرونی و بیرونی و ...)- سازگاری مسکن با هویت و ساختار خانوادگی	تناسبات بصری و هویت کالبدی	
۵	تمایل به زندگی در روستا- حس دل‌تنگی در صورت دوری از روستا- رابطه خوب با بستگان و همسایگان در روستا- اعتقاد به روستا به‌عنوان مناسب‌ترین مکان برای- تمایل به اشتغال در روستا	تعلق مکانی	مؤلفه کالبدی- فضایی
	تعداد راه‌های ورودی روستا- عدم تعدد مسیرها و کوچه‌های بن‌بست- عدم تعدد مسیرهایی که امکان عبور دسترسی سواره ندارند- عدم تعدد راه‌های پرپیچ‌وخم- عدم وجود اراضی نظامی در روستا که نفوذپذیری به سطوح مختلف روستا را امکان‌ناپذیر می‌کند	نفوذپذیری	
۸	- وجود مسیرهای قابل تشخیص (به‌طوری‌که افراد ناآشنا بتوانند راه خود را پیدا کنند)- نام‌گذاری معابر روستا- وجود علامت‌ها و تابلوهای راهنمایی- کشف و برجسته نمودن عناصر نمادین در روستا- وضوح و قابل روئیت بودن خروجی‌ها و تقاطع‌ها از فاصله مناسب	خوانایی	
۷	کیفیت مسکن به لحاظ استحکام- کیفیت مسکن به لحاظ روشنایی و نور- کیفیت مسکن به لحاظ برخورداری از تسهیلات (حمام، آشپزخانه و...)- کیفیت مسکن به لحاظ وضعیت بهداشتی- کیفیت مسکن به لحاظ حفظ محریت- کیفیت مسکن به لحاظ تناسب با تعداد افراد خانواده- کیفیت مسکن به لحاظ کارایی انرژی	کیفیت فیزیکی سکونت	
۵	میزان جرائم در سکونتگاه‌ها- میزان امنیت عمومی- برخورداری از حمایت‌های بیمه‌ای- احساس امنیت تردد زنان و کودکان در طول شبانه‌روز- نزاع‌های قومی و قبیله‌ای در سکونتگاه- کیفیت عملکرد پاسگاه انتظامی در ایجاد امنیت	امنیت اجتماعی	
۴	میزان رضایت شغلی- میزان رضایت از درآمد- رضایت از کیفیت دسترسی به خدمات عمومی- رضایت از مسکن	کیفیت اجتماعی	مؤلفه اجتماعی- فرهنگی
۴	شرکت افراد در جلسات و گروه‌های محلی- خودیاری مردم حین انجام پروژه‌های عمرانی- مشارکت ساکنین در مراسم‌های عزا و شادی- برون‌گرایی و تعامل اجتماعی ساکنین-	مشارکت و ظرفیت نهادی	
۴	برخوردار از سیستم بهداشتی جمع‌آوری زباله‌های خانگی- برخوردار از سیستم بهداشتی جمع‌آوری فضولات حیوانی- برخوردار از سیستم دفع فاضلاب- استفاده از سوخت‌های فسیلی برای پخت‌وپز و گرمایش- جمع‌آوری یا دفع آب‌های سطحی از سطح روستا	بهداشت محیط	مؤلفه زیست‌محیطی
۶	خشکسالی و پدیده گردوغبار- خشک شدن چشمه و رودهای فصلی- تخریب زیبایی‌های طبیعی- مسکن ساخته‌شده در اراضی شیب‌دار و خطرناک- واحدهای مسکونی آسیب‌پذیر و واقع در حریم گسل‌های خطرناک- واحدهای مسکونی آسیب‌پذیر و واقع در حریم سیلاب‌های خطرناک	آسیب‌پذیری محیط	
۶۰		جمع کل	

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

جدول ۳. شاخص مرکزیت و تعیین سطوح سلسله مراتبی سکونتگاه‌ها.

سطح	دامنه شاخص مرکزیت	تعداد روستا
۱	۰/۷-۲۹/۲۲	۱۷
۲	۲۹/۲۲-۵۷/۷۴	۸
۳	۵۷/۷۴-۷۶/۲۶	۲
۴	۷۶/۲۶-۱۱۴/۷۸	۲
۵	۱۱۴/۷۸-۱۴۳/۳	۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

جدول ۴. توزیع روستاهای نمونه.

ردیف	شهرستان	روستا	جمعیت	ردیف	شهرستان	روستا	جمعیت
۱	خرم‌آباد	گازه	۳۳۴	۲۹	کوهدشت	چم میربیگ	۲۲۴
۲	خرم‌آباد	هفت‌چشمه	۵۶۶	۳۰	کوهدشت	گل زرد پایین	۹۷
۳	خرم‌آباد	خشکه رود	۹۳	۳۱	کوهدشت	گنج علی پایین	۹۴
۴	خرم‌آباد	رستم خانی	۳۸۰	۳۲	پلدختر	چم مورت	۴۹۱
۵	نورآباد (دلفان)	حاتم	۱۷۳	۳۳	پلدختر	آب بیدگردکانه	۱۲۵
۶	نورآباد (دلفان)	نورمحمدی	۱۰	۳۴	پلدختر	دم رود بالا	۶۰۷
۷	نورآباد (دلفان)	تقی‌آباد	۱۹۴	۳۵	ازنا	نصرت‌آباد	۵۳۵
۸	الشتر (سلسله)	سرنجه	۸۵	۳۶	ازنا	رشیدی	۹۳
۹	الشتر (سلسله)	چولان دیم	۸۵	۳۷	دورود	همیانه	۱۰۲
۱۰	الشتر (سلسله)	محمدآباد	۴۳۶	۳۸	دورود	چوبدر پایین	۷۴
۱۱	بروجرد	دره کبود	۱۳۷	۳۹	دورود	زرگران بالا	۷۶۱
۱۲	بروجرد	درودگران	۱۱۱	۴۰	دوره	لجام گیر	۱۰۶
۱۳	بروجرد	خشتینک	۵۳۴	۴۱	دوره	برکه	۵۶۶
۱۴	الیگودرز	قره خان	۸۲	۴۲	رومشکان	پادروند پایین	۷۹۳
۱۵	الیگودرز	گل سفید	۱۱۷	۴۳		جمع ۳۰	
۱۶	الیگودرز	پرچل	۴۵۹	۴۴			

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

منطقه مورد مطالعه

بیانگر گسترش چشمگیر آبادی‌های کوچک و کم‌جمعیت در استان است. همچنین روند تغییرات حجم جمعیت روستایی استان لرستان طی دوره (۱۳۵۵-۱۳۹۵) نشان می‌دهد که همواره سهم جمعیت روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور کاسته شده است. به طوری که استان لرستان در سال ۱۳۵۵ با جمعیت روستایی ۶۷۷۶۸۹ نفر رقمی معادل ۳/۴۸ درصد از کل جمعیت روستایی کشور را در برداشته است. هر چند که تا سال ۱۳۹۵ حجم جمعیت روستایی به ۶۲۳۸۹۶ نفر افزایش یافته است، اما سهم آن در کل کشور به ۳/۱۱ درصد کاهش

استان لرستان (محدوده مورد مطالعه) در غرب ایران بین چهل‌وشش درجه و پنجاه‌ویک دقیقه تا پنجاه درجه و سه دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری استان لرستان دارای ۱۱ شهرستان، یازده شهر، بیست بخش، هشتادویک دهستان و ۲۸۴۳ آبادی دارای سکنه بوده و مرکز آن شهر خرم‌آباد است. الگوی زیست روستایی در استان لرستان قدمتی طولانی دارد. طبقه‌بندی جمعیتی آبادی‌های استان لرستان طی دوره ده‌ساله ۷۵-۱۳۶۵

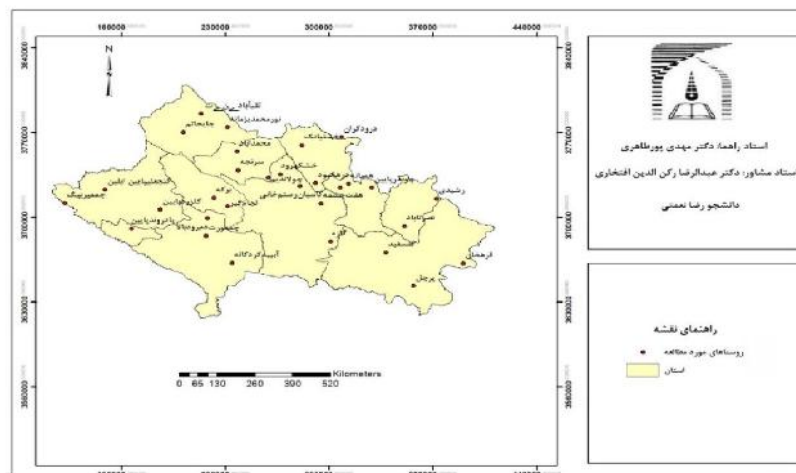
مربوط به مؤلفه اجتماعی انسانی است که ۱/۸۵ ارزیابی شده است و این امر نشان می‌دهد که وضعیت این مؤلفه نسبت به سایر مؤلفه‌های کیفیت محیطی مناسب‌تر است. بدترین وضعیت از دیدگاه جامعه نمونه مربوط به مؤلفه اقتصادی است که میانگین محاسبه‌شده برای آن ۱/۳۱۸ است (جدول شماره ۵).

در گام دوم، برای دستیابی به نتایج دقیق‌تر به منظور ارزیابی سطح مطلوبیت کیفیت محیطی در هر کدام از روستاهای مورد مطالعه از آزمون رادار مطلوبیت استفاده شد. ابتدا سعی بر آن شد تا با انجام مراحل (محاسبه آماره‌ها، بی‌مقیاس کردن، هم‌جهت کردن، تعیین معیارهای ارزیابی و اندازه‌گیری پایداری) اطلاعات گردآوری‌شده را برای تحلیل و سنجش آماده کرده و سپس با استفاده از رادار مطلوبیت به بررسی و ارزیابی سطح کیفیت محیطی در روستاهای نمونه پرداخته شود.

یافته است. بر اساس موقعیت اکولوژیک روستاهای استان لرستان را می‌توان به دو تیپ عمده روستاهای کوهستانی و روستاهای دشتی تقسیم‌بندی نمود. ۶۳/۵۱ درصد از روستاها دارای موقعیت کوهستانی و دره‌ای بوده و فقط ۲۳ درصد دارای موقعیت دشتی هستند؛ بنابراین تیپ عمده روستاهای منطقه مورد مطالعه از نوع کوهستانی است (تصویر شماره ۲).

یافته‌ها

در گام نخست با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای به سنجش مؤلفه‌های کیفیت محیطی از دیدگاه جامعه نمونه پرداخته شد. نتایج حاصل از این آزمون نشان می‌دهد در همه مؤلفه‌های کیفیت محیطی وضعیت جامعه نمونه پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد، که این امر نشان می‌دهد کیفیت محیطی در منطقه مورد مطالعه از سطح مطلوبی برخوردار نیست. اما با این وجود بالاترین میانگین

تصویر ۲. روستاهای مورد مطالعه. منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۵. سطح معناداری ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت محیطی.

مؤلفه	آماره T	میانگین	سطح معناداری	حد متوسط	انحراف استاندارد
اقتصادی	-۹۶/۲۶۳	۱/۳۱۸	۰,۰۰۰	۲	۰/۱۵۰۱
کالبدی	-۵۷/۱۷۳	۱/۴۱۹	۰,۰۰۰	۲	۰/۲۱۵۴
اجتماعی	-۴۴/۹۰۵	۱/۸۵	۰,۰۰۰	۲	۰/۲۶۲۱
زیست‌محیطی	-۵۱/۴۸۳	۱/۴۱۵	۰,۰۰۰	۲	۰/۲۴۰۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

با (۰/۱۴۰) کمترین امتیاز مطلوبیت را کسب نموده است. همچنین در مؤلفه مطلوبیت زیست‌محیطی حداکثر مطلوبیت برابر با (۰/۲۱۸) متعلق به روستای گازه و حداقل مطلوبیت با (۰/۱۶۸) متعلق به روستای گل سفید است. اما با در نظر گرفتن همه مؤلفه‌های کیفیت محیطی روستای دم رود بالا با میانگین (۰/۳۴۵) بالاترین رتبه و روستای گنج علی پایین با (۰/۱۵۸) کمترین مطلوبیت را به دست آورده است (تصویر شماره ۳).

همان‌گونه که جدول شماره ۸ نشان می‌دهد، بر اساس طبقات پنج‌گانه ارزیابی مطلوبیت پرسکات آلن بر اساس مؤلفه اقتصادی، ۲۸ روستا در وضعیت نامطلوبی کامل، ۲ روستا در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) قرار دارند. بر اساس مؤلفه اجتماعی از مجموع روستاهای مورد مطالعه ۲۰ روستا نامطلوب، ۶ روستا در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) و ۴ روستا نیز دارای مطلوبیت متوسط هستند. از نظر مطلوبیت کالبدی ۲۳ روستا در وضعیت نامطلوبی کامل، ۶ روستا در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) و ۱ روستا دارای مطلوبیت متوسط است. اما به لحاظ مطلوبیت زیست‌محیطی ۲۲ روستا در وضعیت نامطلوبی کامل و ۸ روستا در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) قرار گرفته است. با در نظر گرفتن همه مؤلفه‌های کیفیت محیطی مشخص می‌شود که ۱۸ روستا در وضعیت نامطلوبی کامل، ۱۲ روستا در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) قرار گرفته است و هیچ‌کدام از روستاها در وضعیت مطلوبیت متوسط و مطلوبیت کامل قرار نگرفته‌اند.

با توجه به نتایج نشان داده شده در جدول شماره ۹ از دیدگاه جامعه نمونه در روستاهای مورد مطالعه مؤلفه اجتماعی با میانگین (۰/۲۲۸) بیشترین و مؤلفه اقتصادی با (۰/۱۵۸) کمترین میزان مطلوبیت را داشته‌اند (تصویر شماره ۴).

بدین ترتیب، برای محاسبه شاخص‌های نهایی مطلوبیت در هر یک از مؤلفه‌ها، کمیت‌های مختلف حاصل شده از معرف‌ها به داده‌های نسبی بی‌مقیاس تبدیل گردید. برای انجام این کار از روش بی‌مقیاس‌سازی فازی استفاده شده، زیرا در این روش برخلاف روش‌های دیگر، عامل پراکندگی شاخص‌ها را لحاظ می‌کند و نتایج آن نیز نسبت به سایر روش‌های بی‌مقیاس‌سازی دقیق‌تر است. در نهایت از داده‌های نسبی حاصل شده برای تک‌تک معرف‌ها در هر یک از مؤلفه‌های چهارگانه میانگین‌گیری به عمل آمد و عدد حاصل شده به‌عنوان شاخص مطلوبیت در هر یک از مؤلفه‌ها منظور گردید. برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی نیز از همان طبقات پنج‌گانه پرسکات آلن که در جدول شماره ۶ ارائه گردیده، استفاده شده است.

لازم به ذکر است که شاخص‌ها و معرف‌های مطلوبیت کیفیت محیطی در جامعه نمونه از دیدگاه سرپرست خانوار (مردم) مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. برای این منظور ابتدا برای تک‌تک شاخص‌ها و معرف‌های کیفیت محیطی، ارزش‌های واقعی از طریق داده‌های اولیه و ثانویه در هر مؤلفه جمع‌آوری و محاسبه گردید و سپس بر اساس ارزش‌های میانگین به‌دست آمده به بررسی و ارزیابی مطلوبیت شاخص‌های کیفیت محیطی در هر یک از مؤلفه‌ها پرداخته شد که نتایج آن در جداول و نمودارهایی که در ادامه ارائه شده‌اند، آورده شده است. با توجه به جدول شماره ۷، از دیدگاه پاسخگویان روستای دم رود بالا به لحاظ مؤلفه اقتصادی با (۰/۳۷۴) بالاترین و روستای سرنجه با (۰/۰۶۸) کمترین میزان مطلوبیت را به خود اختصاص داده‌اند. به لحاظ مؤلفه اجتماعی حداکثر امتیاز مطلوبیت برابر با (۰/۴۸۸) متعلق به روستای چم مورت و همچنین کمترین امتیاز مطلوبیت با (۰/۱۱۱) متعلق به روستای خشکه رود است. به لحاظ مطلوبیت کالبدی روستای سرنجه با (۰/۴۰۲) بالاترین مطلوبیت و روستای چوبدر پایین

جدول ۶. طبقات پنج‌گانه ارزیابی مطلوبیت پرسکات آلن.

رتبه	ارزش	معادل	وضعیت
۵	۲۰-۰	۰/۲-۰	نامطلوب
۴	۴۰-۲۱	۰/۴-۰/۲	نامطلوبیت بالقوه (ضعیف)
۳	۶۰-۴۱	۰/۶-۰/۴	متوسط
۲	۸۰-۶۱	۰/۸-۰/۶	مطلوبیت بالقوه (خوب)
۱	۱۰۰-۸۱	۱-۰/۸	مطلوب

جدول ۷. مقادیر مختلف مطلوبیت کیفیت محیطی در روستاهای استان لرستان.

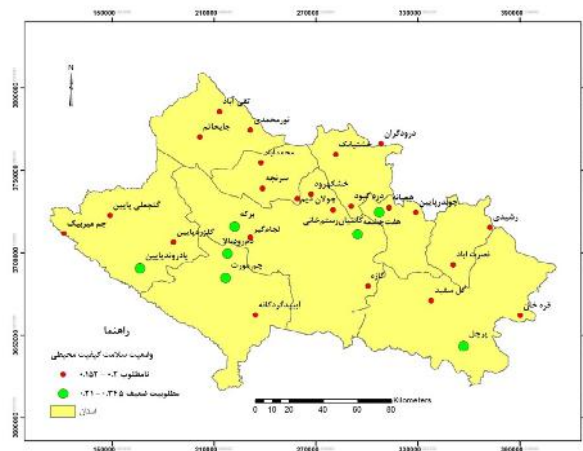
نام روستا	مطلوبیت اقتصادی	مطلوبیت اجتماعی	مطلوبیت کالبدی	مطلوبیت زیست‌محیطی	مطلوبیت کل
کاسیان رستم خانی	۰/۱۱۹	۰/۱۱۶	۰/۱۹۸	۰/۲۱۰	۰/۱۷۳
گازه	۰/۱۴۳	۰/۱۴۰	۰/۱۶۷	۰/۲۱۸	۰/۱۴۷
هفت‌چشمه	۰/۱۱۵	۰/۴۵۳	۰/۱۵۹	۰/۲۱۰	۰/۲۳۴
خشکه رود	۰/۱۵۸	۰/۱۱۱	۰/۲۱۲	۰/۱۵۹	۰/۱۶۰
حاتم	۰/۱۳۱	۰/۱۸۰	۰/۱۸۴	۰/۱۴۷	۰/۱۶۱
نورمحمدی	۰/۰۷۷	۰/۳۶۰	۰/۱۸۵	۰/۱۸۶	۰/۲۰۲
تقی‌آباد	۰/۰۹۱	۰/۱۸۲	۰/۱۹۷	۰/۱۸۱	۰/۱۶۳
سرنجه	۰/۰۶۸	۰/۱۸۵	۰/۴۰۲	۰/۱۶۳	۰/۲۰۵
محمدآباد	۰/۱۵۲	۰/۱۸۰	۰/۱۸۲	۰/۱۹۲	۰/۱۷۷
چولان دیم	۰/۱۰۲	۰/۱۶۴	۰/۱۷۹	۰/۲۰۷	۰/۱۶۳
دره کبود	۰/۱۴۸	۰/۱۷۰	۰/۱۸۸	۰/۱۷۴	۰/۱۷۰
درودگران	۰/۰۹۲	۰/۱۷۰	۰/۱۵۷	۰/۲۰۵	۰/۱۵۶
خشتیانک	۰/۱۴۹	۰/۱۸۸	۰/۱۸۱	۰/۱۷۸	۰/۱۷۴
پرچل	۰/۱۴۵	۰/۴۷۰	۰/۱۸۰	۰/۱۹۲	۰/۲۳۷
گل سفید	۰/۱۴۱	۰/۱۸۱	۰/۱۷۴	۰/۱۶۸	۰/۱۶۶
قره خان	۰/۱۶۱	۰/۱۸۹	۰/۱۴۱	۰/۱۹۲	۰/۱۷۱
چم میریگ	۰/۱۶۲	۰/۲۰۴	۰/۳۰۰	۰/۱۹۲	۰/۲۱۵
گل زرد پایین	۰/۲۳۹	۰/۱۵۴	۰/۲۳۸	۰/۱۸۷	۰/۲۰۲
گنج علی پایین	۰/۱۳۳	۰/۱۵۴	۰/۱۵۳	۰/۱۶۹	۰/۱۵۲
چم مورت	۰/۲۱۱	۰/۴۸۸	۰/۳۰۶	۰/۱۷۴	۰/۲۵۸
آب بید گردکانه	۰/۱۲۹	۰/۱۹۶	۰/۳۰۸	۰/۱۶۹	۰/۲۰۱
دم رود بالا	۰/۳۷۴	۰/۴۲۲	۰/۳۷۹	۰/۲۰۵	۰/۳۴۵
نصرت‌آباد	۰/۱۵۰	۰/۱۶۹	۰/۱۹۸	۰/۱۹۲	۰/۱۷۷
رشیدی	۰/۱۰۲	۰/۱۹۶	۰/۱۲۰	۰/۲۰۷	۰/۱۵۶
همیانه	۰/۰۶۷	۰/۱۹۵	۰/۱۸۶	۰/۱۷۴	۰/۱۵۶
چوبدر پایین	۰/۱۰۲	۰/۱۸۳	۰/۱۴۰	۰/۲۰۵	۰/۱۵۴
زرگران بالا	۰/۳۴۷	۰/۳۸۳	۰/۱۸۰	۰/۱۷۸	۰/۲۵۴
لجام گیر	۰/۲۶۷	۰/۲۰۴	۰/۱۷۸	۰/۱۹۲	۰/۲۱۰
برکه	۰/۲۸۷	۰/۲۲۸	۰/۲۹۲	۰/۱۶۸	۰/۲۴۴
پادروندپایین	۰/۲۵۷	۰/۲۲۶	۰/۳۰۵	۰/۱۹۲	۰/۲۴۵

جدول ۸. وضعیت روستاهای منطقه مورد مطالعه بر اساس مطلوبیت مؤلفه‌های کیفیت محیطی.

نام روستا	مطلوبیت اقتصادی	مطلوبیت اجتماعی	مطلوبیت کالبدی	مطلوبیت زیست محیطی	مطلوبیت کل
رستم خانی	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
گازه	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
هفت چشمه	نامطلوب	مطلوبیت متوسط	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف
خشکه رود	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
حاتم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
نور محمدی	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
تقی آباد	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
سرنجه	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت متوسط	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
محمدآباد	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
چولان دیم	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
دره کبود	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
درودگران	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
خشتیانک	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
پرچل	نامطلوب	مطلوبیت متوسط	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
گل سفید	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
قره خان	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
چم میربگ	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
گل زرد پایین	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
گنج علی پایین	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
چم مورت	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت متوسط	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
آب بید گردکانه	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
دم رود بالا	نامطلوب	مطلوبیت متوسط	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف
نصرت آباد	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
رشیدی	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
همیانه	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
چوبدر پایین	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب
زرگران بالا	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
لجام گیر	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
برکه	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف
پادروندپایین	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	مطلوبیت ضعیف	نامطلوب	مطلوبیت ضعیف

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

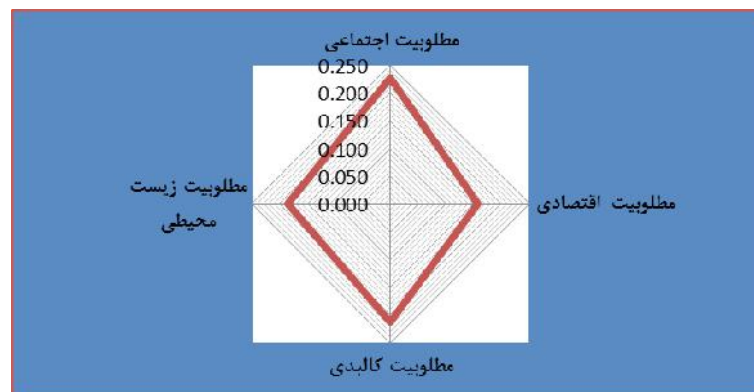
تصویر ۳. پراکندگی روستاهای مورد مطالعه به لحاظ مطلوبیت کیفیت محیطی. منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

جدول ۹. وضعیت مطلوبیت مؤلفه‌های کیفیت محیطی در روستاهای استان لرستان.

مطلوبیت اقتصادی	مطلوبیت اجتماعی	مطلوبیت کالبدی	مطلوبیت زیست محیطی	پایداری کل
۰/۱۵۸	۰/۲۲۸	۰/۲۱۲	۰/۱۸۶	۰/۲۰۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۴. رادار مطلوبیت مؤلفه‌های کیفیت محیطی در روستاهای استان لرستان. منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

بحث و نتیجه‌گیری

سنجش و تحلیل مؤلفه‌های کیفیت محیطی با تأکید ویژه بر مناطق روستایی ۶۰ گویه در قالب ۱۳ شاخص شامل: ثبات اقتصادی، رفاه اقتصادی، کیفیت زیبایی‌شناختی، تناسبات بصری و هویت کالبدی، تعلق مکانی، نفوذپذیری، خوانایی، کیفیت فیزیکی سکونت، امنیت اجتماعی، کیفیت اجتماعی، مشارکت و ظرفیت نهادی، بهداشت محیط و آسیب‌پذیری محیط طراحی و مورد تحلیل قرار گرفت. از نتایج به‌دست‌آمده می‌توان استنباط نمود، در نگاه نخست بر اساس آزمون T تک نمونه‌ای روستاهای مورد مطالعه به لحاظ مؤلفه‌های کیفیت محیطی دارای وضعیت نامطلوبی هستند که با یافته‌های شیخی و همکاران (۲۰۱۰) و

امروزه کیفیت محیطی، به‌عنوان یکی از مباحث مهم و اساسی در سکونتگاه‌های روستایی تبدیل شده است. در ادبیات توسعه و رویکردهای وابسته به آن مبحث کیفیت محیطی و تلاش در جهت ارتقای این شاخص در سطوح جوامع روستایی از اهمیت بسزایی برخوردار است. بر پایه مجموعه نگرش‌های کیفیت محیطی به‌ویژه در مناطق روستایی، این پژوهش تحلیل سطوح مطلوبیت کیفیت محیطی در مناطق روستایی را هدف قرار داده است. بدین منظور بر پایه ادبیات پژوهشی موجود در زمینه

لحاظ مؤلفه زیست‌محیطی در سطح نامطلوبی قرار دارد زیرا بسیاری از روستاها فاقد سیستم بهداشتی جمع‌آوری زباله‌های خانگی، فضولات حیوانی، سیستم فاضلاب هستند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از سکونتگاه‌ها فاقد سیستم جمع‌آوری آب‌های سطحی هستند که برای آن‌ها به‌ویژه در فصل زمستان مشکلات بسیاری را برای ساکنان به وجود می‌آورد در فصل تابستان نیز آب‌های سطحی تبدیل به گنداب‌هایی می‌شود که محلی برای تجمع حشرات و شیوع بیماری‌های مختلف است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد مؤلفه کالبدی از اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا برای آن‌ها کیفیت زیبایی‌شناختی، تناسبات بصری، نفوذپذیری، خوانایی، تناسبات بصری و هویت کالبدی تأثیر بیشتری بر سلامت کیفیت محیطی دارد. پس از مؤلفه کالبدی از دیدگاه جامعه نمونه، مؤلفه اقتصادی اهمیت بیشتری در سلامت کیفیت محیطی دارد. همچنین نتایج حاصل رادار مطلوبیت در سطح هر روستا نشان می‌دهد که هیچ‌کدام از روستاهای مورد مطالعه وضعیت مطلوبی به لحاظ مؤلفه‌های کیفیت محیطی ندارد. ۱۸ روستا در وضعیت نامطلوبی کامل و ۱۲ روستا نیز در وضعیت نامطلوبی بالقوه (مطلوبیت ضعیف) قرار گرفته است.

همچنین به‌منظور تقویت نقاط ضعف و بهبود کیفیت محیطی در منطقه مورد مطالعه با توجه به مطالعات میدانی پیشنهاداتی با توجه به اهمیت مؤلفه‌های کیفیت محیطی به شرح زیر دسته‌بندی می‌شود (جدول شماره ۱۰).

فدایی و زاهدی (۲۰۰۷) همسویی دارد. این نشان می‌دهد که در روستاهای مورد مطالعه به لحاظ مؤلفه اقتصادی ساکنان از ثبات درآمدی خود، تنوع شغلی، میزان پس‌انداز سالانه، میزان راندمان تولید رضایت ندارند و وضعیت آن‌ها در سطح نامطلوبی قرار دارد. به‌منظور ارزیابی کیفیت محیطی در روستاهای مورد مطالعه به لحاظ مؤلفه کالبدی از ۶ شاخص استفاده شد نتایج یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از دیدگاه جامعه نمونه وضعیت این مؤلفه نیز نامطلوب است. ساکنین از وضعیت استحکام مسکن، تسهیلات مسکن، تناسب مسکن با تعداد افراد خانوار و همچنین حفظ حریمت احساس ناراضی‌تری داشته‌اند. همچنین بر اساس یافته‌های میدانی در بسیاری از روستاها بین کاربری‌های موجود در روستا، بین محیط کالبدی روستا و طبیعت هماهنگی وجود ندارد همچنین روستاییان در ساخت‌وسازها و بازسازی مسکن خود از مصالح بومی به‌ندرت استفاده می‌کنند. همچنین یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که بین مسکن و ویژگی‌های اجتماعی-فرهنگی روستا هماهنگی و تناسبی وجود ندارد که با یافته‌های براردی^۱ (۲۰۱۳) و اشلیک و تولبنتسی^۲ (۲۰۰۸) همسویی دارد. به لحاظ مؤلفه اجتماعی-فرهنگی یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که اکثر روستاییان از نظر برخورداری از تسهیلات، میزان مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری، افزایش جرائم در روستاها و کاهش تعاملات ساکنین، رضایت ندارند. همچنین یافته‌های حاصل از پرسشنامه نشان می‌دهد که وضعیت خانوارهای مورد مطالعه به

1. Berardi
2. Islik & Tulbentci

جدول ۱۰. راهکارهای پیشنهادی برای ارتقاء کیفیت محیطی.

زمینه‌ها	راهکارها
تسهیلات کالبدی و عملکردی	<ol style="list-style-type: none"> ۱- توزیع بهینه انواع کاربری‌های خدماتی در سطح روستاها؛ ۲- بهبود دسترسی‌ها و وضعیت کالبدی معابر مراکز روستایی؛ ۳- ملزم کردن ساکنین روستا به رعایت اصول زیبایی بصری در ساخت واحدهای مسکونی؛ ۴- ایجاد گسترش و پیش‌بینی امکانات تفریحی مناسب و متناسب در مراکز روستایی با حوزه عملکردی وسیع؛ ۵- طراحی سازوکارهایی برای شناسایی بافت‌های ناکارآمد مناطق روستایی و برنامه‌ریزی سیستمی با پشتوانه قانونی و اجرایی برای بهبود و اصلاح آن‌ها؛ ۶- تعریض معابر؛ ۷- مشخص نمودن مسیرهای عمومی روستا با علائم؛ ۸- طراحی یک سازوکاری برای استفاده از مصالح بومی در ساخت مسکن؛ ۹- برنامه‌ریزی برای ساخت مجدد ساختمان‌های مخروبه روستا.
مردم و روابط اجتماعی	<ol style="list-style-type: none"> ۱- ایجاد حس صمیمیت و دوستی در میان همسایگان و هم‌محله‌ها از طریق تقویت فعالیت‌های که حضور جمعی آن‌ها را می‌طلبد؛ ۲- تقویت امر مشارکت در افراد در کارهای جمعی محلی (این امر می‌تواند از طریق تقویت احساس تعلق به مکان در بین افراد فراهم شود)؛ ۳- واگذاری مسئولیت‌های مختلف از جمله ارائه برنامه، و مدیریت اجرای بسیاری از پروژه‌ها به ساکنین
بهداشت محیطی	<ol style="list-style-type: none"> ۱- احداث شبکه فاضلاب و جلوگیری از تخلیه آن در داخل روستا؛ ۲- طراحی سیستم جمع‌آوری زباله‌های خانگی؛ ۳- طراحی سیستم جمع‌آوری فضولات حیوانی و جلوگیری از پخش آن در سطح روستا؛ ۴- طراحی یک سیستمی برای جمع‌آوری رواناب‌ها و گنداب‌های داخل روستا.

بر اساس اصول و چارچوب برنامه‌ریزی مشارکتی مهم‌ترین الزامات کیفیت محیطی در مناطق روستایی مورد مطالعه به شرح زیر ارائه می‌شود:

نیاز به برنامه‌ریزی منسجم و هماهنگ، اولین و اصولی‌ترین پیشنهادی که بر اساس نتایج این مطالعه می‌توان مطرح نمود این است که فضاهای روستایی فضاهایی به هم پیوسته هستند که همانند یک سیستم عمل می‌کنند، لذا یک سیستم برای افزایش کارایی نیاز مبرم به یک برنامه‌ریزی منسجم و هماهنگ دارد. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد برنامه‌ریزی‌های بخشی برای مثال فقط توجه به یکی از مؤلفه‌های کیفیت محیطی نمی‌تواند مؤثر باشد.

عدم دانش برنامه‌ریزان در زمینه کیفیت محیطی منجر به این شده است که در برنامه‌ها اولاً توجه چندانی به این مقوله در مناطق روستایی نشود. ثانیاً برنامه‌های اجرایی در مناطق روستایی به دلیل عدم شناخت کافی از مفاهیم کیفیت محیطی سطحی باشند و موفقیت چندانی نداشته باشند. بنابراین پیشنهاد می‌شود اولاً مسئولان به افزایش دانش خود در زمینه کیفیت محیطی بپردازند. همچنین بایستی دارای دیدگاهی یکپارچه نسبت به کیفیت محیطی باشند، زیرا عدم توجه به همه مؤلفه‌های کیفیت محیطی به صورت یکپارچه و هولستیک در ارتباط با یکدیگر موجب عدم مطلوبیت کیفیت محیطی در منطقه مورد مطالعه شده است. از طرفی سازمان‌های مرتبط، اجرای برنامه‌های کیفیت محیطی را منوط به چند پروژه عمرانی ندانند.

اساس موفقیت برنامه‌های کیفیت محیطی در مناطق روستایی انجام پروژه‌های مختلف با مشارکت خود روستائیان است. لذا گام اساسی و مهم در این زمینه جلب اعتماد مردم و مشارکت دادن آن‌ها در شناسایی مشکلات، ارائه راه‌حل و اجرای آن‌ها با کمک مسئولان است.

یکی از وظایف مهم دولت برای ارتقای کیفیت محیطی در مناطق روستایی این است که پشتیبانی‌های مالی، فنی و اداری و زیربنایی لازم از دولت‌های محلی به عمل آورند که این جوامع محلی بتوانند به ارائه ایده‌های جدیدی بپردازد و جوامع روستایی آگاه و خلاق ایجاد نمایند.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، مقاله حامی مالی نداشته است.

References

- Banzhaf, E., de la Barrera, F., Kindler, A., Reyes-Paecke, S., Schlink, U., & Welz, J. (2014). A conceptual framework for integrated analysis of environmental quality and quality of life. *Ecological Indicators*, 45(0), 664-668.
- Berardi, U. (2013). Clarifying the new interpretation of the concept of sustainable building. *Sustainable City and Society* 8(2013) 72-78.
- Chervinskia, A. (2014): Ecological evaluation of economic evaluation of environmental quality, *Procedia Economics and Finance*, No 8, pp 150-156.
- Clarke, P., Nieuwenhuijsenb, E.R. (2009). Environments for healthy ageing: A critical review, *Maturitas* 64 (2009) 14-19.
- Department of Public Health and Strategi., (2005). Planning Building Healthy Communities in Dumfries and Galloway Strategy and Action Plan 2008 - 2013.
- Fadaei, A.M., Zahedi, M.R. (2007). Comparison of health status in a pilot village of Chaharmahal Bakhtiari province's basic development needs (BDN) plan, *Shahrekord University of Medical Sciences*. Volume8, Number1, pp 13-19.
- Ferry, S. (2001). *Environmental Law: Examples and Explanations*. 2nd Ed. New York: Aspen Law & Business.
- Garosi, S., Shamsealdini, M (2015). The effect of residential environment quality on the health of residents in Kerman city, *Sociological Quarterly of the city*, fourth year, No. 12, pp. 74-51.
- Griffiths, A., Haigh, N., Rassias, J. (2007) A framework for understanding Government Systems and Climate Change : the Case of Australia, *European Management Journal* ,Vol 25, No.6.
- Islık, B ,Tulbentci, T. (2008). Housing island condition using Aiker-gypsum-stabilized earth: A case study from northern Cyprus, *Building and Environment* 43(2008) 1426-1432.
- Lawrence, P., (2000). Planning theories and environmental impact assessment, *Environment impact assessment Review*.
- Rahnamai, M., Shah Hosseini, P. (2005). *City planning process of Iran*, first print, samt publication, Teheran.
- Resources of the World Health Organization. (2001). *Health and the environment in sustainable development*. Translated by Ali Asghar Farshad and colleagues, Tehran: Ministry of Health, Treatment and Medical Education.
- Sadri, GH. (2002). Assessing the environmental health situation of Hamedan villages in line with Salem village project, the third national conference on environmental health. PP 433-451.
- Sajadi, H., Sadr Sadat, j. (2003). Social health indexes, newsletter of political economic information, No. 207-208, P.244-253.
- Sarbu, I & Sebarchievici, C. (2013): Aspects of indoor environmental quality assessment in buildings, *journal of Energy and Buildings*, No 60, pp 410-419.
- Shaykhi, D., Rezvani, M., Mahdavi, M. (2010). Assessment and analysis of health level in rural areas based on the approach of Salem village: a case study of Khandab city, Markazi province, *Journal of rural and development* 19, pp109-138.
- Sirven, N. Debrand, T. (2008). Social participation and healthy Village: An international comparison using SHARE data, *Social Science & Medicine* 67 (2008) 2017-2026.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., & de Hollander, A. (2003). "Urban environmental quality and human well-being toward a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study" *Landscape and Urban Planning* 65, pp. 5-18
- Yeatts, D.E, Pei, X, Cready, C,M, Shen, Y, Luo, H, & Tan, J. (2013). Village characteristics and health of rural Chinese older adults: Examining the CHARLS Pilot Study of a rich and poor province, *Social Science & Medicine* 98 (2013) 71-78.
- Yuliastuti, N. & Saraswati, N. (2014). Environmental Quality in Urban Settlement: The Role of Local Community Association in East Semarang Sub-District, *journal of Social and Behavioral Sciences*, No 135, pp 31 - 35.

